

аспірантка кафедри господарського права
Національного університету «Юридична
академія України імені Ярослава Мудрого»

ЕКОНОМІЧНА КОНКУРЕНТОЗДАТНІСТЬ І ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ТА ЗАКОНОДАВЧОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена актуалізації проблеми забезпечення конкурентоздатності національної економіки, окремих видів виробництв, товарів та послуг, зокрема як об'єкта правового впливу з боку держави на систему відносин господарювання. У статті пропонується класифікація чинників підвищення конкурентоздатності, що можуть бути забезпечені господарсько-правовими засобами.

Ключові слова: конкурентоздатність, державна промислова політика, господарсько-правові засоби підвищення конкурентоспроможності.

Статья посвящена актуализации проблемы обеспечения конкурентоспособности национальной экономики, отдельных видов производств, товаров и услуг, в частности как объекта правового влияния со стороны государства на систему хозяйственных отношений. В статье предлагается классификация факторов повышения конкурентоспособности, которые могут быть обеспечены хозяйственно-правовыми средствами.

Ключевые слова: конкурентоспособность, государственная промышленная политика, хозяйственно-правовые средства повышения конкурентоспособности.

This article is devoted to the problem of ensuring the competitiveness of the national economy, certain types of production, goods and services, such as an object of the legal influence from the government on the system of the economy. In this article there is the classification of factors of increasing the competitiveness, which are provided by economic and legal means.

Key words: competitiveness, state industrial policy, economic and legal means of increasing the competitiveness.

Постановка проблеми. Зростання та загострення світової конкуренції у зв'язку із створенням в межах СОТ глобального ринку товарів та послуг сьогодні є чи не найактуальнішою проблемою діяльності національних держав в економічній сфері. Отже, політика постійного підвищення конкурентоздатності національної економіки має стати найважливішим напрямом державної політики, що вимагає створення цілісних та ефективних механізмів власної реалізації.

Однак, для того щоб конструювання таких механізмів забезпечувало ефективність відповідної державної політики, на перший план наукових досліджень виходить проблема наукового розкриття категорії економічна конкурентоздатність як об'єкт правового впливу, впливу

організаційних та ресурсних зусиль держави. В економічній літературі названа проблематика отримала досить глибоку увагу, але чинники, форми та види конкурентоздатності мають отримати інструментальну адаптованість саме до потреб правової та законодавчої політики держави, отримати форми, що дозволяють використовувати їх як об'єкт впливу правових засобів. Це вимагає предметної ревізії результатів суто економічних досліджень.

Формулювання цілей. Проблема конкурентоздатності є однією з функцій держави в економічній сфері, а тому вона потребує законодавчої фіксації в усіх її сутнісних проявах, зокрема:

– як комплекс повноважень органів державної виконавчої влади;

- як напрямок державної програмної діяльності (програмування);
- як підстава введення спеціальних режимів господарювання тощо.

А тому зміст та форми конкурентоздатності як специфічної властивості товарів, послуг та виробництв набувають інструментального правового значення. Отже, конкурентоздатність має виступати як система законодавчо встановлених чинників, що мають кваліфікаційне значення. А тому актуалізується проблема з'ясування комплексу змістовних аспектів конкурентоздатності як економічної категорії, для того щоб на цій основі розробити критерії юридичної кваліфікації тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Слід визнати, що питання конкурентоздатності є надзвичайно актуалізованим, як з позиції наукових досліджень, так і практичного менеджменту. Серед наукових праць, в яких досліджуються теоретичні основи конкуренції, її сучасні форми, міжнародне конкурентне середовище, аналіз причин і умов виникнення конкурентних переваг, а також проблеми забезпечення високої конкурентоспроможності окремих країн та пошуку ними новітніх форм її досягнення, необхідно виділити дослідження таких зарубіжних вчених: А. Бранденбургера, Р. Вернона, Г. Грубера, Ч. Джонсона, Р. Кантера, П. Катцентшейна, І. Кірцнера, Дж. Сакса, П. Самуельсона, А. Сливозького, А. Сміта, Р. Солоу, С. Уінтера, Е. Чемберліна, Й. Шумпетера, Дж.Хікса. З-поміж вітчизняних досліджень у цій сфері потрібно виділити праці В. Александрової, Я. Базилюка, Ю. Бажала, Я. Белінської, В. Гальчинського, В. Гейця, В. Дергачової, Я. Жаліло, Б. Кваснюка, І. Крючкової, М. Скрипниченка, Л. Федулової, А. Філіпенка та ін. Найбільш значимими дослідженнями міжнародної конкуренції та теорії конкурентних переваг країн, факторів, що визначають конкурентоспроможність на мікро- та мезорівнях, були зроблені американським вченим М. Портером.

Виклад основного матеріалу. Конкурентоспроможність держави без-

посередньо визначається наявністю конкурентоспроможних галузей та виробництв. Тому підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників має стати найважливішим пріоритетом соціально-економічної політики України.

Під конкурентоспроможністю національної економіки прийнято вважати здатність країни виробляти товари і послуги, які відповідають вимогам міжнародних ринків, і одночасно підтримувати та підвищувати протягом тривалого часу реальні обсяги збуту відповідних товарів і послуг, а відтак і доходи свого населення.

Від успішного розв'язання проблем підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції залежить не лише покращення фінансового стану та інвестиційного потенціалу українських підприємств, а й економічна безпека країни в цілому. Розвиток економічних відносин та інтеграція України до світового економічного простору вимагає від вітчизняних товаровиробників проводити свідому корпоративну політику постійного підвищення власної конкурентоспроможності.

Не можна не погодитись із Д. В. Задахайлом у тому, що економічна система України повинна бути спрямованою на створення, підтримання та розвиток необхідної виробничої основи життєдіяльності української нації у відповідності до існуючих і майбутніх соціальних, економічних та природних умов. У той же час держава в економічній сфері має забезпечити стабільне функціонування національної економіки, підтримуючи необхідний рівень її конкурентоспроможності та ефективності.

Методологічного значення для вирішення питань економічних функцій держави набуває з'ясування основних конкурентних переваг, притаманних національному економічному середовищу, що самі по собі визначають напрямки та характер державного втручання в економіку, що має на меті максимально ефективно їх використання. Такими конкурентними перевагами можуть бути, на-

приклад, дешева, але дисциплінована робоча сила, доступні, а отже, рентабельні для видобування, джерела корисних копалин, енергоносіїв, вигідне географічне, транзитне, або природно-кліматичне положення, наявність передового науково-технічного сегменту в національній економіці тощо. Відповідно до цього фактично зазнає певної конфігурації промислова, науково-технічна, інноваційна, інвестиційна, зовнішньоекономічна, соціальна і т. п. політика держави.

На державному рівні має бути поставлена і правильно вирішена проблема розробки національної стратегії забезпечення конкурентоспроможності. Серед економічних функцій держави визначальне місце повинне займати забезпечення української економіки як такої та національного товаровиробника найбільш вигідними та перспективними умовами інтеграції в світову господарську систему та здійснення державного впливу для забезпечення інноваційного характеру економічного розвитку країни [5].

Разом з тим слід мати на увазі надзвичайно складну змістовну природу категорії конкурентоздатність. Адже вона виявляє себе і через якості товарів та послуг, через властивості виробничої бази конкурентоздатності підприємств, галузей та національної економіки. Так, конкурентоспроможність окремого товару (послуги) визначається як його перевага у порівнянні з яким-небудь іншим товаром (аналогічним за призначенням чи його заміником) при вирішенні потенційним покупцем його проблем. Тобто це ступінь відповідності товару на певний момент вимогам цільових груп споживачів або обраного ринку за найважливішими характеристиками: технічними, економічними, екологічними тощо.

Конкурентоспроможність – це системна категорія, обумовлена економічними, соціальними і політико-правовими чинниками, які забезпечують стабільне становище країни або її продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках. Як

уявляється широке, коло різноманітних чинників, що визначають рівень конкурентоспроможності, може бути умовно розподілений на групи залежно від застосування інноваційних та неінноваційних механізмів підвищення конкурентоспроможності. Розглянемо деякі з них.

Необхідно визнати, що конкурентоздатність національної економіки, яка може себе виявити через масову сукупну конкурентоздатність вироблених, здійснених національними товаровиробниками товарів та послуг, може досягатися через застосування таких неінноваційних шляхів, як, наприклад, відносно низька (конкурентоздатна) вартість сировини, енергоресурсів, матеріалів, кредитних ресурсів, робочої сили тощо, що об'єднуються у виробничому процесі відповідної продукції. Ці чинники більшою мірою впливають на підвищення конкурентоздатності за рахунок зниження собівартості продукції через зниження виробничих витрат.

Під витратами фірми розуміємо сукупність усіх витрат, які несе підприємець при здійсненні господарської діяльності. Але окрім витрат, безпосередньо зв'язаних із виробництвом, тобто внутрішньовиробничих (трансформаційних в основному), фірма здійснює ще невикористані витрати, наприклад, витрати, пов'язані із збиранням, накопиченням, обробкою та аналізом інформації про ринок, проведенням переговорів і прийняттям рішень, контролем та захистом виконання контрактів, витрат, пов'язаних із відчуженням товару (закупівлею, продажем), тобто із зміною права власності на даний ресурс – так звані трансакційні витрати (від лат. *transactio* – договір).

Трансакційні, як і інші витрати фінансово-господарської діяльності, виникають на мікрорівні, проте негативний їх вплив є значно ширшим, оскільки поширюється на підприємницьке середовище, види економічної діяльності, окремі сектори та економіку держави загалом. Достатньо високий рівень трансакційних витрат в Україні свідчить про низьку

ефективність державного регулювання економіки, недостатньо розвинені ринкові відносини, неврегульованість відносин влади і бізнесу.

Зокрема, регуляторна політика, згідно із Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», що є напрямом державної політики, що спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання [2], потребує розроблення та удосконалення механізму оподаткування та митного оформлення, зниження адміністративного тиску, спрощення дозвільних процедур, адже це спричиняє зниження трансакційних витрат підприємств і таким чином впливає на зниження собівартості і відтак зростання конкурентоздатності суб'єктів господарювання.

На зниження трансформаційних витрат може впливати і впровадження у виробничий процес нових технологій виробництва, удосконалення виробничого обладнання тощо.

Серед неінноваційних чинників, які впливають на конкурентоздатність, можна також виділити менеджмент як вид діяльності, спрямованої на досягнення певних передбачених цілей виробничо-господарською організацією (підприємством), яка функціонує в ринкових умовах, шляхом раціонального використання її матеріальних, трудових і фінансових ресурсів. Метою менеджменту є забезпечення прибутковості чи дохідності діяльності організації на основі раціонального налагодження виробничого процесу і процесу управління, розвитку матеріально-технічної і технологічної бази, ефективного використання кадрового потенціалу, власних та залучених коштів. Прибутковість організації свідчить про ефективність її виробничо-збутової діяльності, яка досягається внаслідок мінімізації витрат (на сировину, матеріали, енергію, оплату праці, фінансування) і максимізації доходів від результатів виробництва –

випуску продукції та подання послуг. А як наслідок це веде до підвищення конкурентоздатності.

До інших факторів, які впливають на підвищення конкурентоздатності за рахунок зниження собівартості, можна віднести логістику, рекламу, в цілому маркетингові стратегії тощо. Логістика як стратегічне управління матеріальними потоками в процесі закупівлі, перевезення, продажу та зберігання матеріалів та готової продукції, направлена на оптимізацію витрат і раціоналізацію процесу виробництва, збуту та сервісу на підприємстві. Логістика впливає на витрати, пов'язані з продажем товарів. До таких витрат відносять витрати на виконання замовлень, які включають витрати на їх обробку, перевезення, складування вантажів, управління запасами, а також на упаковку вантажів, забезпечення ринку та споживачів запасними частинами, післяпродажний сервіс та інша подібна діяльність. Логістика також впливає на поліпшення позиції підприємства на ринку. Сутність концепції конкурентоспроможності фірми полягає в отриманні конкурентної переваги за рахунок пропозиції додаткових послуг та підвищення їх якості. Діяльність підприємств та організацій у сфері логістики для досягнення конкурентних переваг складається з декількох правил, які дістали назву «Сім правил логістики»: 1) продукт має бути потрібний споживачеві; 2) продукт має бути відповідної якості; 3) продукт має бути у необхідній кількості; 4) продукт має бути доставлений у потрібний час; 5) продукт має бути доставлений у потрібне місце; 6) продукт має бути доставлений із мінімальними витратами; 7) продукт має бути доставлений конкретному споживачеві [6].

Логістична діяльність повинна мати інтеграційний характер, інакше досягнення цих семи правил неможливе. Потрібна інтеграція усіх суб'єктів, що беруть участь у логістичному ланцюжку в логістичну систему. Наприклад, якщо металургійний комбінат виготовляє про-

дукцію, але при цьому під час транспортування метал доставляється не тієї якості, яка була заявлена, вантаж не вчасно доставлений на причал, відповідно, перевезення не здійснене у встановлений термін. Тим самим не виконуються умови контракту, що тягне за собою фінансові втрати для підприємства. Конкурентоспроможність цієї продукції знижується і про конкурентні переваги вести мову не варто [7].

До цієї ж категорії слід додати цілу низку міждержавних, міжнародних публічно-правових чинників, наприклад, вступ у дію угод про режим вільної торгівлі, про скасування окремих нетарифних обмежень на товари, що експортуються.

Зрозуміло, що названі чинники, засоби підвищення конкурентоздатності можуть бути створені, застосовані, використані в процесі реалізації державної політики у сфері надрокористування, грошово-кредитної політики, політики в сфері заробітної плати, податкової політики, зовнішньої економічної політики держави тощо. Ці напрями державної політики реалізуються через відповідну нормотворчу діяльність органів державної влади, через прийняття рішень у сфері ціноутворення, використання матеріального резерву, здійснення організаційних заходів в окремих сферах державного управління тощо. У цілому ж слід об'єднувати названі чинники межами власне промислової політики держави, а якщо бути більш точним, то структурно-галузевої політики, одним зі спрямувань якої згідно із ст. 10 ГК України є «стимулювання розвитку галузей, які визначають науково-технічний прогрес, забезпечують конкурентоспроможність вітчизняної продукції» [1].

Необхідно визнати, що тією чи іншою мірою усі напрями економічної політики держави більше або менше, але впливають на стан конкурентоздатності національної економіки, конкурентоздатності виробничої бази та виробленої продукції суб'єктів господарювання, адже не можна залишити за дужками антимонопольно-конкурентну, валютну, інвестиційну та інші напрями економічної політики держави.

Але серед основних чинників конкурентоспроможності країн визначальним є впровадження ефективних механізмів інноваційної політики, які забезпечують конкурентоспроможність економіки. Необхідно постійне впровадження у виробничий прогрес інновацій, а фактично створення та впровадження нових технологій виробництва, нових за своїми споживчими якостями товарів та послуг. У цьому сенсі слід приєднатися до численних пропозицій, що містяться у господарсько-правовій літературі відносно необхідності доповнення ст. 10 ГК України таким напрямом економічної політики держави, як інноваційна політика. Результатом реалізації інноваційної політики держави саме і має стати сутнісне підвищення конкурентоздатності товарів та послуг, що традиційно виробляються в Україні, але в першу чергу – створення нових секторів, галузей та видів виробництв, що засновані на новітніх, проривних технологіях, конкурентоздатність яких визначається їх унікальністю, та наявністю правових режимів захисту прав інтелектуальної власності на об'єкти, що є складовими процесу виробництва, або притаманні якісним властивостям самих товарів та послуг відповідної категорії.

Як зазначає Ю. Є. Атаманова, реалізація інновацій відбувається в результаті впровадження (використання) інноваційних продуктів і виявляється: а) у випуску нової (суттєво удосконаленої) продукції, або б) застосуванні при традиційному для суб'єкта виробництві нових технологій, обладнання, сировинних та/чи інших ресурсів [8]. Згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність», результатами інноваційної діяльності, фактично є: 1) інноваційна продукція – нові або суттєво удосконалені товари, які випускаються в результаті впровадження чи використання інноваційного продукту у виробничій сфері відповідно до інноваційного проекту; 2) інноваційні роботи або послуги; 3) інноваційні технології виробництва; 4) інноваційне виробництво [3].

Серед стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності на 2011–2021 роки згідно із Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» можна виділити освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії; освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки; освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій; широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища; розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки та ін. [4]. Отже, увесь інноваційно-правовий комплекс законодавчого регулювання спрямований на підвищення конкурентоспроможності.

У свою чергу, при найпершому наближенні до означеної проблеми забезпечення конкурентоздатності національної економіки інноваційними засобами слід розділити її завдання щонайменше на три частини.

По-перше, об'єктом інноваційної політики держави в контексті підвищення конкурентоздатності виробництва та відповідних товарів повинні стати традиційні товари українського експорту на світові товарні ринки. Мова має йти про продукцію металургійної промисловості, виробу з металу, хімічні товари, товари аграрного сектору економіки, продукцію машинобудівної галузі, що складають левову частку українського експорту. Незалежно від оцінок становища, що склалося, слід визнати, що саме ці товарні групи мають певні конкурентні переваги на світових ринках і значний час у майбутньому мають визнати місце української економіки у світовому розподілі праці. Таким чином, держава в межах власної інноваційної політики має активно підтримувати процеси впровадження інновацій у відпо-

відні виробничі процеси. Слід враховувати безперечно, що названі групи товарів виробляються холдинговими структурами достатньо потужними, щоб фінансувати власні приватні інноваційні структури, що в той же час не виключає можливості застосування тих, чи інших господарсько-правових засобів державної підтримки. Слід однак розуміти, що в названих випадках мова йде про виробництво, що репрезентує переважно третій та четвертий технологічні уклади.

По-друге, об'єктом інноваційної політики держави мають стати започатковані і функціонуючі виробництва та відповідні суб'єкти господарювання, що є інноваційними підприємствами за самим віднесенням їх товарів та послуг до п'ятого-шостого технологічних укладів. Такими є підприємства, що працюють у сфері інформаційних телекомунікаційних технологій, інноваційної фармації, в аерокосмічній галузі тощо. Необхідно визнати, що такі виробництва мають отримати спеціальні режими інноваційної діяльності, що містять у своєму складі цілу низку господарсько-правових засобів стимулювання розробки, впровадження інновацій та випуску інноваційної продукції. У цьому сенсі державна інноваційна політика повинна враховувати необхідність розробки і прийняття відповідних нормативно-правових актів, якими б регламентувалося запровадження спеціального режиму інноваційної діяльності саме для названого типу підприємств, виробництв.

По-третє, об'єктом інноваційної політики має стати не існуюче, а лише потенційно можливе виробництво в Україні товарів та послуг, виробництво та споживчі властивості яких базуються на науково-технічних досягненнях найновітнішої науково-технологічної хвилі, опанування якої може дати надзвичайні конкурентні переваги. Фактично, мова йде про превентивне створення державою цілого комплексу правових, фінансових, організаційних умов, для того щоб необхідні передумови створення таких виробництв перетворились на достатні умови і реалізувались практично.

Конструювання змісту, підходів та правових форм реалізації інноваційної політики держави в цій сфері і є одним із найважливіших завдань держави та господарсько-правової науки.

Висновки. Таким чином, до факторів-чинників впливу держави на підвищення конкурентоспроможності національної економіки, що реалізуються у формі застосування господарсько-правових засобів, слід віднести: зниження виробничих витрат, в тому числі трансакційних, за рахунок пониження адміністративного тиску, спрощення дозвільних процедур, шляхом дерегуляції державного регулювання тощо. Зниження трансформаційних витрат за рахунок удосконалення технологій виробництва та виробничого обладнання. До інших неінноваційних факторів, які впливають на підвищення конкурентоздатності, можна віднести менеджмент, логістику, рекламу, в цілому маркетингові стратегії та інші економічні чинники, хоча вони і виходять за межі господарського права. До цієї ж категорії слід додати цілу низку міждержавних, міжнародно публічно-правових чинників, наприклад, вступ у дію угод про режим вільної торгівлі, про взаємний захист капіталовкладень, про скасування окремих нетарифних обмежень на товари, що експортуються, пря-

ма дипломатична підтримка і захист національних товаровиробників на іноземних ринках, пожвавлення господарської діяльності і відкриття торговельних представництв на закордонних ринках.

Але серед основних чинників конкурентоспроможності країн визначальним є впровадження ефективних механізмів інноваційної політики, які забезпечують конкурентоспроможність економіки. Очевидна необхідність у проведенні державою інвестиційно-інноваційної діяльності як засобу соціально-економічного зростання і розвитку, що полягає в її позитивному впливі на модернізацію економіки, підвищення конкурентоспроможності на основі інтенсивного технічного та технологічного оновлення виробництва, потребує зміни система державного регулювання та підтримки інноваційної діяльності. Забезпечення інноваційного характеру національної економіки є не просто однією з економічних функцій, але однією з найважливіших економічних функцій держави. За відсутності власної національної інноваційної системи та необхідної інфраструктури розмови про ефективну політику в сфері міжнародного співробітництва не мають жодного сенсу. Тому головним завданням на цьому шляху стає розроблення механізму підтримки та розвитку інноваційної діяльності всередині країни.

Література

1. Господарський кодекс України : затв. ВРУ 16 січня 2003 р. № 436-IV // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2003. – № 18, 19–20, 21–22. – Ст. 144.
2. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України від 11 вересня 2003 р. № 1160-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2004. – № 9. – Ст. 79.
3. Про інноваційну діяльність : Закон України від 4 липня 2002 р. № 40-IV // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2002. – № 36. – Ст. 266.
4. Закон України Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні : Закон України від 8 вересня 2011 р. № 3715-VI // Відом. Верхов. Ради України (ВВР). – 2012. – № 19–20. – Ст. 166.
5. Задохайло Д. В. Господарсько-правове забезпечення економічної політики держави : монографія / Д. В. Задохайло. – Х. : Юрайт, 2012. – 456 с.
6. Семь правил логистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kostromin.net>.
7. Ланкова Ю. В. Застосування логістики як фактору підвищення конкурентоспроможності промислового підприємства / Ю. В. Ланкова // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності '2011
8. Атаманова Ю. Є. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави : монографія / Ю. Є. Атаманова. – Х. : ФІНН, 2008. – 424 с.
9. Шепеленко О. В. Управління трансакційними витратами в економіці України : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.03 – економіка та управління національним господарством / О. В. Шепеленко ; Донець. нац. ун-т, 2008. – 34 с.
10. Волоснікова Н. М. Трансакційні витрати інноваційної діяльності в умовах ринкової трансформації : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Н. М. Волоснікова ; Нац. техн. ун-т «Харк. політехн. ін-т», 2008. – 20 с.
11. Друкер П. Практика менеджмента = The Practice of Management / Питер Друкер. – М. : Вільямс, 2007. – С. 400.